

מהו הידע המקצועי בצבא?

השילוב שבין "אמנות המלחמה", הקשורה לאישיותו של המפקד, לבין "הידע הצבאי", הקשור ליכולתו האינטלקטואלית של הקצין, קריטי להישגיו בשדה הקרב. יש להשקיע בשניהם על בסיס הניסיון ההיסטורי שהצטבר לאורך אלפי שנים

אלוף יעקב עמידורו

לא הפתרון! ליישם בשדה הקרב, כפי שעוצבו במשך השנים על בסיס הניסיון האנושי במלחמות. כל אלה הוגדרו והוכללו לאורך ההיסטוריה, והם הלכו והתפתחו עם הזמן, כשהבסיס לחלק ניכר מהמושגים המשמשים אותנו היום נוסח בעיקרו החל מהמאה ה-19, בעקבות מלחמות נפוליאון. כללים אלה אינם נצחיים. הם, כאמור, הולכים ומתפתחים לאט, משתנים בהתאם לנסיבות הכלכליות והטכנולוגיות ובעקבות הבנת הטובה יותר (או השונה) של בעיות שדה הקרב, ובעיקר על בסיס הניסיון האנושי המצטבר מכלל אירועי המלחמה והעיסות בעולם – כל אחד על-פי ייחודו. אך אין בשינויים הכרחיים אלה משום הצדקה להתעלמות מהכללים ומהניסיון ההיסטורי תוך הסתמכות על השכל הישר או על הניסיון האישי בלבד.²

היחסים בין הלימוד למעשה, בין הכללים למקרה הייחודי והשאלה מהו בכלל הידע הצבאי, שהוא הבסיס למקצועיות, ראויים לכמה מילות הסבר.

נפוליאון היטיב לנסח את הקשר בין הלימוד התיאורטי לבין יישומו בשדה הקרב:
"כל המצביאים הגדולים לא ביצעו מעשים גדולים, אלא מתוך התאמה לכללים ולעקרונות הטבעיים של אמנות המלחמה, כלומר על-ידי דקות התחבולות שנקטו וההתאמה השקולה של האמצעים למטרות, של המאמצים למכשולים. הם הצליחו רק בשל הסתגלותם לכללים ולעקרונות. הם מעולם לא חדלו לפעול להפיכת המלחמה למדע אמיתי. זו הסיבה שהם דוגמא ומופת לנו. רק אם נחקה אותם, יש לנו תקווה להתקרב למעלתם".³
(ההזגשות שלי – ע.י.)

פיקוד צבאי מחייב מלבד המרכיב המקצועי בתכנון הלחימה וביצועה¹ גם מרכיב של "אמנות", קרי אותו משהו, שאופיו אישי, שקשה להגדירו והוא נובע מהתחושות, מהאינסטינקט ומהרגש ולא מהלוגיקה, הניתנת לנימוק – מה שנקרא "העזה", "גאונות צבאית", "מנהיגות סוחפת" וכו'. מקובל לחשוב שעיקרו של מרכיב זה טבוע באדם וניתן לשפרו כשהוא ישנו, אך לא לרכוש אותו כשאינו קיים. השיפור – באמצעות לימוד מעמיק ותרגול – מקנה מעין ניסיון, שהוא בעל חשיבות גדולה לרוב המפקדים, כדי שיוכלו למצות את הכשרון הזה בשעת מבחן. על אף חשיבותו הגדולה של מרכיב ה"אמנות", שהוא תנאי הכרחי למפקד הטוב, הרי בלב העשייה הצבאית נמצא מרכיב נוסף: "מדע" הלחימה והפיקוד. מדובר בכל אותם נושאים שניתן ללמוד אותם, למדוד אותם, לתרגלם ולשפרם (למשל, העבירות ברמה הטקטית, הכרה של גורמי סיוע האש ואופן הפעלתם, הבנת הזמן והמרחב ברמות הגבוהות, שימוש בטכנולוגיה וביכולת למקד מאמצים לוגיסטיים לטובת ריכוז הכוחות, עבודת מטה, מתן פקודות ברורות וכיו"ב).

בלא ידיעת אלה ייכשל המפקד הצבאי – גם אם יצטיין בכך שהוא סוחף את אנשיו ונוסך בהם ביטחון. כפי שטענתי במאמרי הקודם, כדי לשפר את רמת ה"אמנות" ולעמוד בדרישות החלק ה"מדעי" צריך המפקד ללמוד את המקצוע הצבאי. תחת הכותרת הזאת כוונתי היא לכלל הידע הצבאי, העקרונות של המקצוע והדרך (השיטה)

מפקד המכללה
לביטחון לאומי

בתמונה למעלה: גנרל פון זקט, רמטכ"ל צבא גרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה: "הפער בין ידיעה לעשייה הוא גדול ביותר. אך בין אידיעה לעשייה – הוא אינסופי"

נפוליאון בונפרטה: "כל המצביאים הגדולים לא ביצעו מעשים גדולים אלא מתוך התאמה לכללים ולעקרונות הטבעיים של אמנות המלחמה"

נפוליאון הבין שהגאוניות הצבאית מתבטאת קודם כול בדיעה ובהבנה של הכללים ושל העקרונות האוניברסליים ולאחר מכן בהתאמתם באופן נכון למקרה המיוחד שבפניו ניצב המפקד. "תחבולה" ו"התאמת האמצעים למטרות" מוזכרות על ידו כגורמי המפתח.

השוואה מעניינת עושה חתן פרס נובל לפיזיקה סטיבן וינברג בין "אמנות המלחמה" ל"אמנות המדע". נדמה לי שהשוואה זאת מסייעת להבנת הבעיה. להלן דבריו⁴ (כולל הערה, המצוטטת מהמקור):

"כפי שתיתרתי, ההתקדמות ומתן התוקף לגילויים מדעיים עשויים לעיתים להיראות כאנדרלמוסיה אחת גדולה. מבחינה זו קיימת הקבלה מעניינת בין תולדות המלחמה לתולדות המדע. בשני המקרים תרו הפרשנים אחר כללים שיטתיים, שבאמצעותם ניתן למצות את סיכויי ההצלחה – הן במדע המלחמה והן במדע המדע. הסיבה היא אולי זו, שהן בהיסטוריה המדעית והן בהיסטוריה הצבאית – לאין ערוך יותר מאשר בהיסטוריה הפוליטית, התרבותית או הכלכלית – ניתן למתוח קו ברור למדי בין ניצחון לתבוסה. אנו יכולים להתווכח בלי סוף על הגורמים ועל התוצאות של מלחמת האזרחים האמריקנית, אולם אין שום ספק שגיסותיו של מיד הביסו את כוחותיו של לי בגטיסבורג. באותה מידה אין שום ספק כי השקפתו של קופרניקוס על מערכת השמש טובה מזו של פתולומיאוס, והשקפתו של דרווין על האבולוציה טובה מזו של לאמארק.

"בכתבי היסטוריונים צבאיים (כגון לידל-הארט, נביא הגישה העקיפה) – גם כאשר הללו אינם מנסים להפוך את המלחמה

שני הגנרלים היו מצביאים שדבקו בהם פגמים רבים, אך לא מפני שלא צייתו לכללים ולחוקי הברזל של המדע הצבאי. "טובי היסטוריונים הצבאיים אכן מכירים בקושי שבקביעת

כללי פעולה למצביאים. אין הם מדברים על "מדע מלחמה", כי אם על דפוסי התנהגות צבאית, שאי אפשר ללמדם או לנסחם בדייקנות, אך אשר בדרך זו או אחרת מסייעים לכוחות לנצח בקרב. לכך קוראים "אמנות המלחמה".* על-פי אותו היגיון חושבני שאין אנו צריכים לקוות להיווצרותו של "מדע המדע" – ניסוח של כללים מוגדרים שעל-פיהם פועלים או צריכים לפעול מדענים – כי אם להסתפק בתיאורה של צורת ההתנהגות, שהביאה במבט היסטורי לקדמה מדעית, כלומר לאמנות של המדע".

מבחינה זאת נראה שהמקצוע הצבאי דומה למוזיקה דווקא, והמפקד – למנצח על תזמורת.

כדי לשפר את רמת ה"אמנות" ולעמוד בדרישות החלק ה"מדעי" צריך המפקד ללמוד את המקצוע הצבאי. תחת הכותרת הזאת כוונתי היא לכלל הידע הצבאי, העקרונות של המקצוע והדרך ליישם בשדה הקרב, כפי שעוצבו במשך השנים על בסיס הניסיון האנושי במלחמות

למדע, אפשר תכופות להתרשם, כי לדעתם גנרלים מפסידים בקרבות מפני שאינם ממלאים אחר הכללים המתחייבים ממדע המלחמה. לדוגמה, שני גנרלים של צבא היוניון במלחמת האזרחים, שנהגים לגנותם בהקשר זה, הם ג'ורג' מק-ללן ואמברוז ברנסייד. מק-ללן מואשם בדרך-כלל בכך שנמנע מלצאת חוצץ נגד האויב, הלא הוא הגיס של לי בצפון וירג'יניה.

"את ברנסייד מאשימים בהפקרת חיי חייליו במקפה החזיתית נגד יריבו המחופר היטב בפרדריקסבורג. במילים אחרות, מק-ללן סופג ביקורת על שלא פעל כברנסייד, בעוד שברנסייד סופג ביקורת על שלא פעל כמק-ללן.

* על לציין, שכשם שהביטוי "אמנות המלחמה" מופיע בתרגומי הכתבים הקלסיים של סון טסו, של ז'ומיני ושל קלאוזוויץ, המילה "אמנות" מובאת כניגוד ל"מדע", כפי ש"טכניקה" מנוגדת ל"ידע", אך לא כפי ש"סובייקטיבי" מנוגד ל"אובייקטיבי", או כפי ש"השראה" מנוגדת ל"שיטה". השימוש שעשו המחברים הנוכחים במונח "אמנות" נועד להדגיש, כי הם כותבים על אמנות המלחמה מתוך רצון לעזור לאנשים בעתיד לנצח במלחמות, אולם כוונתם היא לעסוק בכך בצורה מדעית ושיטתית. גנרל הקונפדרציה ג'יימס לונגסטריט השתמש במונח "אמנות המלחמה" במובן דומה לזה שאני משתמש בו כאן, באומרו כי מק-ללן וגנרל לי היו "בקיאים במדע אך לא באמנות המלחמה". היסטוריונים מאוחרים יותר, כגון צירלס אומן וסיריל פולס, הכותבים על "אמנות המלחמה", מדגישים כי אין שיטתיות במלחמה. הקורא שהגיע עד כאן, יבין שאין גם הרבה שיטתיות במדע.

ללא כשרון מוזיקלי איש אינו יכול להתחיל להיות מוזיקאי, אבל אין מוזיקאי רציני שלא למד והתאמן (המון) כדי להגיע להישגים של ממש.

תנאי לביצוע המוזיקה הוא שליטה בטכניקה. על כל מוזיקאי, גדול ככל שיהיה, ללמוד ולתרגל, אך אין מוזיקאי רציני ללא אותו "שאר רוח", אשר כמו "גאוניות צבאית" ישנו או איננו. המפקד כמוהו כמנצח על התזמורת – אין הוא בהכרח הכנר הכי טוב או הפסנתרן המעולה ביותר. תפקידו הוא להפעיל את כל הכלים באופן שיפיקו ביחד את המרב. יש כללים שהוא אינו יכול לחרוג מהם, אך אם יסתפק רק בהפעלת הכללים, יישאר מנצח בינוני. גדולתו ניכרת ביישום הפרטיטורה, שאותה יש להתאים לתזמורת, לאולם, לקהל ולתקופה (מבקר המוזיקה מכנים זאת "פירושו"), תוך שימוש באותם כללים באופן המיוחד והמייחד אותו.⁵

אלא שמצבו של המפקד קשה ממצבו של המנצח. בעוד זה האחרון פועל על סמך הפרטיטורה ותלוי רק באיכות נגניו ובאופן שבו הוא מנהיג אותם, עומד המפקד מול אויב המנסה להפריע לו באופן אקטיבי ולמנוע ממנו לבצע את תוכניתו המבצעית. לכן ההשוואה אינה מלאה, ובניגוד לעולם המוזיקה, לעולם יהיה הביצוע בשדה הקרב שונה מהתוכנית. בעולם הצבאי אין אפשרות אמיתית לנגן לפי הפרטיטורה, ולכן המפקד נדרש להבנה טובה יותר של המציאות מאשר המנצח. (כשעוסקים בפיקוד בכיר, הדוגמה עוד פחות מוצלחת, כי המפקד הבכיר דומה למנצח על תזמורת שאינו רואה, כשהוא ניצב מחוץ לאולם הקונצרטים, ואת החלטות הניצוח הוא מקבל על סמך עדויות שמיעה של אחרים). מסיבה זאת חייב המפקד להיות בקיא בתחומי המקצועי עוד יותר מאשר המנצח בתחום המוזיקלי. מהם איפוא "הידע הצבאי", "התיאוריה" או "הכללים", שעל איש המקצוע להכיר על בוריים כדי להיעזר בהם לפתרון הבעיות שמומן יעמוד?

לדעתי, "הידע הצבאי" מתחלק לחמישה "סוגים":⁶

א. **היסטוריה צבאית**. לימוד קרבות העבר ואופן חשיבתם ומעשיהם של מפקדים באותן מלחמות. ככל שתגדל התמצאותו של המפקד במקרים ובהחלטות מההיסטוריה, כך ייקל עליו לברור דוגמאות היכולות לסייע לו ("מחשנית" של דוגמאות) הן להבנת המצב והן לעיצוב הפתרון. עם זאת צריך להיות ברור ששום מקרה מהמקרים בעבר אינו יכול להיות בסיס לחיקוי, כי כל אירוע צבאי הוא מיוחד ושונה בהרבה ממרכיביו מכל האירועים שקדמו לו.⁷

ב. **התיאוריה הצבאית**. ה"הכללות" הן תוצאות מחקר וחשיבה של הוגי דעות בתחום הצבאי, שניסו – על סמך הניסיון ההיסטורי – למצוא מעין כללים (ביטוי שהוא פחות מחוקים – ראו הסברו של הפיזיקאי!) המסבירים, בין השאר, את העולם הצבאי, את היחס בין שלום למלחמה, בין מקבל ההחלטות המדיני למפקדי הצבא, את מה שנעשה במלחמה, את מה שעדיף לעשות ואת מה שאפשר לעשות. מדובר בתהליך מתמשך (אך לא רצוף) מימי סון צו בסין

דרך זימיני בצרפת, קלאוזביץ בגרמניה, לידל הארט, פולר וסימפסון בבריטניה, טוכצ'בסקי בבריה"מ, מהן בארה"ב ועוד. במסגרת התהליך מתפתחת התיאוריה, משתנה, עומדת לוויכוח ולביקורת, וניכרות כמה גישות לגבי מהותה, תכניה והמתודולוגיה לעיצובה. עם זאת כמעט כולם מסכימים שמדובר בתיאוריה הבנויה על הניסיון המצטבר, כשהמאמץ הוא לגלות מה עבד טוב יותר בעבר, מה שימש בסיס לניצחונות ומה גרם לכישלונות. זאת לא בקרב הבודד (שם יש מקום גם למקרות) אלא באירועים שונים הרחוקים בזמן ובמקום. מהותן של התיאוריות שהן מבוססות על העבר, וזאת גם במידה מסוימת חולשתן – חולשה שלה צריכים להיות ערים כשעוברים ליישום התיאוריה בפתרונות השונים.

ההנחה הבסיסית של התיאוריה הצבאית היא שיש דברים עקרוניים ובסיסיים המשותפים למצביא שפעל לפני 2000 שנה ולמקבילו המודרני. זאת משום שבסופו של דבר, על אף ההבדלים הענקיים בטכנולוגיה, בארגון הכוח וכיו"ב – מדובר בבני-אדם, ואלה השתנו אך מעט באלפי השנים האחרונות.⁸

קצין, שלחם עם יחידה מובחרת ממערב לתעלה ב-1973, סיפר שרבים מאנשיה, אמיצים וחכמים, נפגעו רק משום שמפקדיהם לא ידעו להפעיל כדבעי את אש הסיוע שהוקצתה להם. לכאורה עניין "טכני", אך בלחימה יש לכך חשיבות רבה

ג. **"הדוקטרינה"** (בלשונונו: תורת הלחימה – התו"ל) היא הניסיון לעצב תפיסה, הנוגעת לצבא מסוים, קרי התאמת "התיאוריה הצבאית" (האוניברסלית) עבור צורכי אותו צבא על סמך הניסיון ההיסטורי והתנאים המיוחדים של הצבא. תנאים ייחודיים אלו נוגעים למרחב הגיאוגרפי שבו פועל הצבא, אופיו הלאומי, שכנו, אויבו, ידידו, האינטרסים והמגבלות, שמוגדרים על-ידי הדרג המדיני שמעל הצבא, הטכנולוגיה שבה הוא משתמש, האמלי"ח שברשותו וכיו"ב. תפיסת הביטחון הלאומי של המדינה ומדיניות הביטחון הלאומית משפיעות אף הן על הדוקטרינה – והן עלולות להשתנות מדי פעם על-פי התפתחויות מדיניות חיצוניות למדינה או אף כתוצאה משינויים פוליטיים פנימיים. יש בדוקטרינה משום היררכיה מסוימת, שכן הדרג המדיני הוא הקובע את יעדי המדינה ואת משימות "מערכת הביטחון" במסגרת "תפיסת הביטחון הלאומי" (המכונה בלעז Grand Strategy). על הצבא לתרגם זאת לתורה המכוונת את בניין הכוח והפעלתו לשם מימוש יעדיה של תפיסת הביטחון. המערכת הצבאית עצמה בנויה במדרג – מהאסטרטגי דרך האופרטיבי לטקטי. הדוקטרינה אמורה לתת את הכלים

המתאימים לכל אחד מהמדרגים הללו – לכל מדרג במונחים, בשפה ובמושגים המתאימים לו (כשעקרון הפשטות נכון גם כאן: יש צורך במושג שונה רק אם הקיים אינו מתאים). הצורך של כל רמה לשרת את זאת שמעליה (כמו גם את זאת שמתחתיה), כאשר חלק מתפיסת הצורך והפתרון הרצוי שונים בהכרח, מביא לשיח בין האנשים ברמות השונות, להבהרת הצרכים והיכולות, המגבלות, הסיכונים והאילווצים – כל אחד מנקודת מבטו. כך נוצר תהליך קבוע של תיקונים ושל השפעה הדדית בין הרמות השונות (בשני הכיוונים), והדברים מובהרים ומובנים יותר לכלל המפקדים. בכל זאת נותרת שרשרת היררכית – במובן זה שההישג האסטרטגי חשוב מזה הטקטי, ולכן קובע יותר את המסגרת הכוללת ומכתיב באופן עקרוני את "כיוון" המעשה האופרטיבי והטקטי. (ועם זאת ברור שרצף של כישלונות טקטיים – בוודאי אופרטיביים – יכול להביא לכישלון אסטרטגי, ולכן על אף ההיררכיה יש במציאות תלות הדדית בין הרמות

חפיק של צה"ל ממערב לתעלת סואץ

השונות, ואין הכישלונות וההצלחות ברמות השונות "מחפים" אלה על אלה).

הדוקטרינה המיוחדת לצבא אינה רק מושפעת מהתנאים המיוחדים, היא גם משפיעה עליהם. דוקטרינה נכונה משמשת בסיס לבניין הכוח ואינה רואה בכוח הקיים נתון או אילוץ שאין מקום לשנותו. לכן הדוקטרינה היא מטבעה יותר דינמית ומשתנה מהתיאוריה, שכלליה אוניברסליים יותר, והשתנותה איטית וקשורה לתהליכים בסיסיים יותר. **ד. הנחיות הפעלה.** כשמן, הן האופן שבו החייל והמפקד אמורים להפעיל את אמצעי הלחימה שבידיהם או תחת פיקודם. הן נכתבות ומופצות על-ידי חילות וזרועות והן קשורות קשר הדוק לדוקטרינה של הצבא, אך לא פחות מכך לאמצעי הלחימה שהוא מפעיל, משום שמדובר ברמה הטכנו-טקטית, המושפעת מהאמצעים לא פחות מאשר

ממטרות הפעלתם. בשדה הקרב הבקיאות בתחום זה חשובה ביותר, כי לעיתים "חולשה מעשית", הנוגעת להפעלת האמצעים, היא מקור ההבדל בין ניצחון לתקלה. סיפר קצין שלחם עם יחידה מובחרת ממערב לתעלה ב-1973, שרבים מאנשיה, אמיצים וחכמים, נפגעו רק משום שמפקדיהם לא ידעו להפעיל כדבעי את אש הסיוע שהוקצתה להם. לכאורה עניין טכני, אך בלחימה יש לכך חשיבות רבה. באוויר ובים, שם נושאת הלחימה אופי יותר טכנולוגי, והיא מתנהלת ברובה לא במסות אלא בקבוצות קטנות, ולעיתים אחד נגד אחד – מיומנות זאת היא קריטית, ובלעדיה לא תצלה שום תוכנית, חכמה ככל שתהיה. בקרבות יבשה רחבי היקף ניתן לחפות לעיתים על רמת הפעלה נמוכה באמצעות אומץ, תחבולנות ועיקשות, ולכן מפותחת ההסמכה הטכנו-טקטית בחילות שבהם המרכיב הטכני הוא קריטי יותר מאשר ברוב חילות היבשה.

ה. **ניסויים חשיבתיים ומעבדות קרב.** מטרתם של אלה היא לנסות לקדם אמצעי לחימה, ארגון דוקטרינה עתידית וכי. בעזרת תחום חדש זה, שקיבל תאוצה בתקופה המודרנית על בסיס יכולת מחשוב וסימולציה מתקדמת, יש מקום לבדיקת מחשבות חדשות באשר לצבא העתידי, ארגונו ודרך הפעלתו – אך בזהירות רבה. יש לזכור שרק לפני 20 שנה הוספד הטנק, "כי המסוק ייקח את מקומו", והדבר כנראה לא הפך עובדה בשדה הקרב – לא אצלנו ואף לא בצבאות יותר עשירים. בגלל חשיבותם הרבה של המרכיבים השונים לכישלון או הצלחה במלחמה, ומשום שמדובר במערכות ובתפיסות שנבנו על בסיס ניסיון אנושי ארוך ורב, אין זה נכון למהר להחליף ישן בחדש ללא בסיס רחב דיו ועל סמך חשיבה עיונית בלבד.

האמריקנים מבססים הרבה מתוכניותיהם העתידיות על מעבדות קרב מתקדמות, העושות שימוש רב בטכנולוגיה מודרנית, אך גם הם לא ממהרים לשנות דברים באופן דרסטי – לא בנהלים, לא בבניין הכוח ולא באמצעי לחימה עיקריים. (הטנק והמטוס עדיין דומיננטיים בשדה הקרב – כפי שהיו לפני 60 שנה!)

היכן עומד הניסיון האישי, והיכן תרומתו לידע הצבאי של המפקדים? נראה שהניסיון מעשיר את המפקד בעיקר בהבנה טובה יותר של אופן יישום הכללים באירועים קונקרטיים. ככל שעברו ולמדו (כלקח) יותר אירועים, שבהם היו צריכים לפתור בעיה מעשית – כך יהיו למפקדים סיכויים לפתור טוב יותר בעיה אמיתית (וביטחון עצמי ביכולתם לעשות זאת). הניסיון גם נותן למפקד מעין "חיסון" מפני הלם השינויים שמעמיד בפניו שדה הקרב בעת שהוא בא ליישם תוכנית כלשהי. מפקדים מנוסים מיומנים יותר מחסרי הניסיון בהפעלת המטה, בשימוש ברכיבי הכוח השונים לכלל תזמורת מתוזמנת ומבינים טוב יותר את מגבלות ההבנה של פרטי שדה הקרב והמתרחש בו. האם מובטח שככל שילחמו יותר ישתפרו ויפיקו יותר תועלת מהניסיון הפרטי? כלל לא. (וראו את נפוליאון כדוגמא. דווקא

קרבותיו המאוחרים נחשבים לגאוניים פחות). אף ייתכן שהצלחה מקרית תביא את המפקד לחשיבה מוטעית ולהתעלמות מהכללים, ובסופו של דבר הוא ישלם על כך ביוקר.

הניסיון הוא חשוב ביותר – אם המפקד אינו זונח את הלימוד תוך כדי המלחמה, בתרגיל או בשגרה, ואם הוא מנסה להבין את הקשר בין הכללים, שמתבססים על ניסיון רחב ועשיר מן העבר, לבין האירועים הקונקרטיים שמולם הוא ניצב. עליו להעמיד את ההכללות מול המקרה הפרטי ולנסות להפיק לקח מהמקרה הפרטי על בסיס הבנת הכללים.

מי שיבנה את תוכניותיו על בסיס ניסיונו האישי תוך התעלמות מהכללים, יעשה מעשה לא חכם – כמהנדס שמזניח את שלמד בטכניון, כי ניסיונו הפרטי לימד אותו מתי גשרים מחזיקים מעמד. כך בנו, כנראה, את גשר המכבייה, וכך פעלו אחדים ממפקדי צה"ל ביום הכיפורים – על סמך ניסיונם האישי בלבד, תוך התעלמות מניסיון ההיסטוריה, מאמנות המלחמה ומהדוקטרינה (ראו את דו"ח ועדת אגרנט).

על כן ברור שהניסיון הפרטי חשוב ביותר ואין לו תחליף – אך אין לסמוך רק עליו; פשוט אסור.

לאור ההתפתחויות הדרמטיות באירופה ובבריה"מ-לשעבר "מאוורר" העולם המערבי את מושגיו כמעט בכל תחומי הידע הצבאי, אך בעיקר באשר ל"תיאוריה" ול"דוקטרינה", וזאת הזדמנות מצוינת גם לצה"ל להעמיק בחשיבה על התיאוריה המשמשת אותו ועל הדוקטרינה שהוא פיתח. עם זאת יש לזכור, כי אחדות מהסיבות לתהליך העולמי אינן רלוונטיות עבורנו, כי הוא נובע מכך שלמערב לא נותר שום אויב, ואין שום איום על גבולות המדינות המרכיבים את גוש המדינות שנאט"ו במרכז.

איום כזה גם אינו נשקף לרוסיה. בה בעת יש לאמריקנים טכנולוגיה דמיונית, והם דוחפים לשלבה באמצעי הלחימה ולבדוק את משמעותה לדוקטרינה ולתיאוריה הצבאיות. לכן נכון לבחון את עולם המושגים שלנו על בסיס המושגים הקיימים ולהשתפר בהירות, בלי להעתיק דברים שאינם מתאימים למקום ולזמן ובלי להשתמש במונחים חדשים ללא בירור יסודי רק לשם החידוש שבדבר (הדברים נכונים בעיקר באשר לדוקטרינה). חשוב להדגיש כי עקרונות "המקצוע הצבאי" – בין אם מדובר בהכללות התיאורטיות ואפילו בדוקטרינה – אינם אמורים לתת תשובה מוחלטת ומוסכמת, כאשר עולה בעיה מבצעית מסוימת. אבל אם בקיאים בהם, מתאפשר לדון בכך על בסיס מקצועי, על סמך ניסיונם של אחרים ולפי כללים שנלמדו מההיסטוריה הארוכה של אירועים דומים ושונים.

לשונה של חוברת התוו"ל הבסיסית של חיל האוויר האמריקני (1992) ברורה: "הדוקטרינה היא נקודת ההתחלה כדי לפתור בעיות עכשוויות/מעשיות". הדגש הוא שמדובר ב"נקודת התחלה", לא ב"מרשם" ולא בסיומו של תהליך. זאת ועוד: מי שבקיא בתיאוריות, כיצד נוצרו מושגי השפה המקצועית ואיך עבדו הדברים בעבר – מגדיל את סיכוייו להבין את המושגים טוב

יותר ואת השפעת הוצאתם לפועל בעולם המעשה מעבר למשתמע במבט שטחי. כך יש סיכוי שיבין טוב יותר (גם אם לא בוודאות!) ושיגיע לפתרון נכון יותר של בעיה קונקרטית.⁹

הגדירו זאת היטב קברניטי צבא היבשה של ארה"ב בספר הדוקטרינרי, המסמל יותר מכל את המהפך שעשה צבא זה אחרי מלחמת וייטנאם:

"רק מצוינות (Excellence) באמנות המלחמה ובמדע המלחמה היא שתאפשר למפקד להפיק ולהפעיל בהצלחה עוצמה לוחמת (Combat Power). לכן אין חובה החשובה יותר למפקדים בעיתות רגיעה/שלום מאשר לימוד מקצועם והתכונות למלחמה. לצורך זה הלימוד הקבוע של היסטוריה (צבאית) ושל ביוגרפיות צבאיות הוא דבר שאין ערוך לו (Invaluable)".¹⁰

במילים אחרות: האמריקנים מייחסים חשיבות ל"מדע המלחמה" – קרי להיסטוריה ול"תיאוריה הצבאית" – כי הן הבסיס לכל דוקטרינה ולכל תוכנית מבצעית בשלב התכנון ובשלב ההוצאה לפועל.

גם פרופסור יעקב כץ, מגדולי ההיסטוריונים בארץ בדור הקודם, מסביר מדוע נכון שמצבאים יעסקו בתיאוריה וילמדו את ההיסטוריה ומההיסטוריה. בלשונו:

"יש מי שההתעמקות במגזר מסוים של העבר היא לו צורך חיוני בשביל משלח ידו. המצבאי לא יסתפק בעיון בתורת המלחמה, האסטרטגיה, המנוסחת בספרות המקצועית. הוא יתעמק בתולדות המלחמות לפרטיהן, לא כדי לחקות את התנהגותן של מצבאי שקדם לו – חיקוי כזה הוא מרשם בטוח לכישלון – אלא כדי שההתבוננות במעשים שהיו תדגים לו את "כללי המשחק" בשימושם בפועל.

"הכרת התורה המופשטת והמעקב אחרי הפעלתה בעבר הם מסלולי החינוך להתמצאות עצמאית במצבים שהמתלמד עתיד לעמוד בהם.

"...בקיאות במאבקים... שהתנהלו בעבר (חשובה)... לא כדי לקחת דוגמא לחיקוי, אלא במטרה לחדד את מבטו, לראות את אשר לפניו לשפר את כוח שיפוטו".¹¹

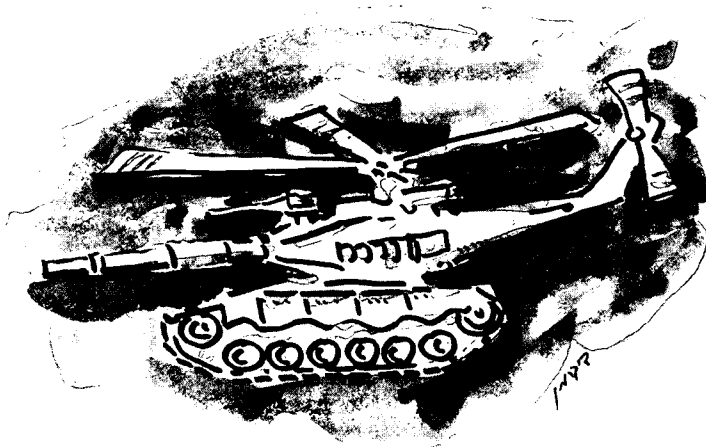
הכללים, וזה חשוב לא פחות, נותנים כלי טוב, גם אם לא מדויק ומפורט, לאיתור חולשות בתוכניות המבצעיות, מעין מדדים אובייקטיביים להערכת התוכניות וההחלטות – ובעיקר מה לא נכון בהן או מה מעורר שאלה. איתורן מראש של חולשות כאלה מאפשר למפקד האחראי לתקן ולשפר את התוכנית שבה בחר (או לפחות להבין טוב יותר איזה סיכון יש בתוכניתו). עולם ללא כללים שכאלה מותיר את השיפוט, במובן מסוים, ל"עריצותו" של נושא הדרגה הבכירה מכוח סמכותו ההיררכית, תוך שניתלת זכותם של מי שכפופים לערער, ולכן גם להרהר אחרי שהחליט, שהרי אין בסיס לערער או להרהור באין כללים המוכרים לכולם. מכאן עולה כי קיומם של כללים מקצועיים המקובלים על הכול הם תנאי לכל דיון צבאי, לכל שיח על נושאים צבאיים ולהיותה של המערכת הצבאית פתוחה להשמעת דעות מקצועיות שלא על בסיס כפייה פיקודית. עולם צבאי ללא כללים מקצועיים נראה טוב, כאילו הכול פתוח לדיון

יש לאמריקנים טכנולוגיה דמיונית,

והם דוחפים לשלבה באמצעי

הלחימה ולבדוק את משמעותה

לדוקטרינה ולתיאוריה הצבאיות

רק לפני 20 שנה הוספד הטנק, כי "המסוק ייקח את מקומו"

ולהשמעת דעות, אך בסופו של דבר הוא מוביל לעריצות אינטלקטואלית. אך לא רק לתהליך החשיבה והתכנון חשובים קיומם של כללים מוכרים ושל שפה משותפת. אלה חיוניים עוד יותר למפקדים השונים בעת לחימה, כדי שיוכלו לבצע את משימתם במסגרת המטרה הכוללת, ואי אפשר לנהל את המלחמה בלעדיהם. זאת משום שבעת לחימה רבים המקרים שבהם אין למפקד זמן להסביר בפרוטרוט מה צריך לעשות, ואז רק כללים מוכרים ושפה משותפת מאפשרים לתאם ולרכז את המאמץ הנכון להשגת המטרה

בזמן קצוב, כשמפקדי המשנה עושים זאת על סמך הבנתם המקצועית המוקדמת והשפה המקובלת על כל הדרגים. כך מסייעים הכללים התיאורטיים להתגבר על אחד הקשיים המייחדים את המקצוע הצבאי בהיותם מכשיר המאפשר להוציא מן הכוח אל הפועל את המתחייב באופן מעשי מיחסי האמון שבין נותני הפקודות למבצעייהן – על אף שאין כל דרך שהאחד יידע כל אשר יודע האחר,¹² ועל כן דווקא על בעלי המקצוע הצבאי להדגיש את הצורך בכללים מוכרים ובשפה מובנת, המשותפים לכל יחידות הצבא.

בצבא כשלנו, שכמעט אף אחת מתוכניותיו המבצעיות המוקדמות לא התבצעה כפי שתוכננה,¹³ המורכב ברובו מאנשי מילואים שהינם אזרחים 11 חודשים בשנה, ואשר יחידות שהוכשרו לפועל במלחמה בפקוד אחד הוסטו תחת לחץ האירועים לפעולה בפקוד אחר – גוברת עוד יותר חשיבותם של שפה אחת ושל כללים ידועים בשל חוסר היכולת לעשות היכרות עם מושגים ועם שפה חדשים בזמן הלחימה. זה התנאי לתגובה מהירה של כוחות תגבור ושל מפקדים מול מצבים חדשים. כאשר יש זמן "להכניס" כוח או מפקד למקום שבו הוא אמור לפעול, ניתן להנחיל לו מושגים ושפה שאין הוא בקיא בהם, אך עלינו להתכונן למצב היותר קשה, כשלא יהיה זמן זה בידנו – בעת לחימה או במשימה צבאית אחרת.

סיכום

המקצוע הצבאי, ככל מקצוע רציני, מחייב לימוד מעמיק של ההיסטוריה ושל התיאוריה, אך למקצוע זה ייחוד הנובע מכך שהוא כרוך בסיכון חיי אדם ובהקרבה אישית, ועל כן נדרש יחס רציני יותר לפרטיו ולהישגיו. וכבר אמר הרמטכ"ל הגרמני לאחר מלחמת העולם הראשונה, גנרל פון זקט: "הפער בין ידיעה לעשייה הוא גדול ביותר, אך בין אי-ידיעה לעשייה – הוא אינסופי". על ההבדל הזה אנו חייבים לגשר בהכשרה ובלמידה עצמי.

השילוב שבין אמנות המלחמה, הקשורה לאישיותו של המפקד, לבין הידע הצבאי, הקשור ליכולתו האינטלקטואלית של הקצין, קריטי להישגיו בשדה הקרב. יש להשקיע בשניהם על בסיס הניסיון ההיסטורי שהצטבר לאורך אלפי שנים, לאורך פרי מאמצים אינטלקטואליים של הוגים צבאיים, תוך פיתוחם

(הזהיר!) של חידושים המתאימים לנו ולתקופתנו.

הערות

1. ראו: יעקב עמידרור, "למהותו של מקצוע הפיקוד הצבאי", **מערכות** 369, פברואר 2000, עמ' 26-31.
2. לאחר כתיבת המאמר הגיע לידי ספרו החדש של עזר גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית**, (הוצאת "מערכות", תל-אביב, 2000) שבו ניתן למצוא – בעיקר בפרקיו הראשונים העוסקים בתחילתה של התיאוריה הצבאית המודרנית – הסברים מפורטים יותר לצורך לפתח וללמד את מדע המלחמה.
3. בספרו של עזר גת מובא תרגום מעט שונה לאותם דברים.
4. סטיבן וינברג, **חזון התיאוריה הסופית**, עם עובד/ספריית אופקים, עמ' 124.
5. מדי פעם – אך לא לעיתים מזומנות – יש במוזיקה גם מי ששובר את הכללים וקובע כללים חדשים. צריך לעודד אמנים מסוג זה, אך אלה הם היוצאים מן הכלל, הגאונים יוצאי הדופן, ולא על-פי התנהגותם החריגה ניתן להכשיר מוזיקאים, אם כי בלעדיהם המוזיקה לא תהיה מעניינת ולא תשתנה.
6. בחלוקה זאת נעזרתי בד"ר אבי קובר.
7. רק באחרונה הסביר גנרל שוורצקופף (בתוכנית טלוויזיה ארוכה שעסקה במלחמת המפרץ) כי את ההשראה למהלכו נטל מחניבעל, שנלחם ברומא לפני 2,200 שנה. הוא ודאי שלא העתיק דבר ממלחמת הפילים שניהל המצביא מקרתגו, אך עקרונות דומים היו הבסיס לחשיבתו – גם אם לא לתוכניתו בפועל.
8. ראו עזר גת, **שם**.
9. כשנשאל באחרונה הגנרל הבריטי רובר סמית, סגן מפקד נאט"ו, במהלך הרצאה שנשא באוניברסיטת תל-אביב, מה הבסיס שמאפשר לנאט"ו לחנך ולגדל קצינים בעולם משתנה וכאוטי כמו זה שבו מתפקדת היום הברית, הוא ענה ללא היסוס: "ילשם כך צריך דוקטרינה, אבל לא דוגמה". מאחר שאנו חיים בעולם שהשתנה פחות בתנאי הבסיסיים ועומדים מול איום ממשי, הרי מבחינתנו האמירה הזאת הרבה יותר נכונה: חייבים דוקטרינה.
10. **FM 100-5, OPERATIONS: LEADERSHIP**, 1986.
11. פרופ' יעקב כץ, **עת לחקור ועת להתבונן**, ירושלים, תשנ"ט 1998, עמ' 43.
12. עמידרור, **שם**.
13. תודתי לתא"ל (מיל) דוביק תמרי על אבחנה היסטורית זאת, שאותה שמעתי בהרצאותיו.

